

Література

1. Голов С.Ф. Управлінський облік. Підручник. – К.: Лібра, 2003. – 704 с.
2. Друри К. Введение в управленческий и производственный учет/ Пер. с англ./ Под ред. С.А. Табалиной. – М.: Аудит, Юнити, 1994. – 560 с.
3. Нападowska Л.В. Управлінський облік: Монографія. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2000. – 50 с.
4. Палий В.Ф. Основы калькулирования. – М.: Финансы и статистика, 1987. – 288 с.
5. Соколов Я.В. Бухгалтерский учет: от истоков до наших дней. – М.: Аудит, Юнити, 1996.

УДК 330.342:167.

Здобувач Н.М. Ногінова¹ – Львівська КАОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ АКЦІОНЕРНИХ
ТОВАРИСТВ ВІДКРИТОГО ТА ЗАКРИТОГО ТИПУ

Досліджуються особливості функціонування акціонерних товариств відкритого та закритого типу – однієї з найпоширеніших організаційно-правових форм підприємств в Україні. Вказується на необхідність формування адекватного законодавчого поля для діяльності акціонерних товариств.

Competitor N.M. Noginova – Commercial Academy of L'viv

Peculiarities functioning of joint-stock associations an open and close type

It is researches peculiarities functioning of joint-stock associations an open and close type- one with the widest organisation law forms of factories Ukraine. In this paper shows into the necessity forming of adequacy legislative field for activities joint- stock associations.

Акціонерне товариство (АТ) – це основна форма організації великих та середніх підприємств, капітал яких формується шляхом продажу акцій. Засоби, отримані внаслідок випуску й продажу акцій, формують власний капітал акціонерного товариства. Він може збільшуватися шляхом наступних випусків акцій та вкладення частини прибутку у розширення виробництва.

Акціонерне товариство – одна з найпоширеніших організаційно-правових форм підприємств в Україні. Можна стверджувати, що вони становлять основу промислового потенціалу в Україні: за даними Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку, у 2002 році в Україні діяли 11,5 тис. ВАТ та 22 тис. ЗАТ [1, с. 33]. Колишні середні, великі та надвеликі державні підприємства або вже акціоновані у процесі корпоратизації або будуть акціоновані найближчим часом. Середній та великий бізнес у кредитно-фінансовій та інвестиційній сферах також надає перевагу класичній акціонерній формі об'єднання фінансових ресурсів. У широкому розумінні від ефективної діяльності акціонерних товариств залежить подальше економічне зростання та стабілізація в Україні.

Акціонерне товариство має повну господарську самостійність. Воно може виконувати будь-які види господарської діяльності, крім заборонених законом. Товариство саме вирішує питання управління, програми діяльності, збуту-постачання, цін, оплати праці, розподілу прибутку та інші. Воно саме

¹ Наук. керівник: проф. Г.І. Дворяшин, д-р екон. наук – Львівська КА

розміщує свій капітал за видами діяльності, вкладає кошти в інші підприємства, засновує філії, дочірні підприємства.

Згідно з чинним законодавством, з прибутку акціонерного товариства сплачуються податки, зобов'язання щодо погашення кредитів і відсотки з кредитів і облігацій. Потім відраховуються кошти у резервний і страховий фонди. Вирахування з балансового прибутку вказаних відрахувань дає чистий прибуток, який розподіляється згідно зі Статутом і рішеннями загальних зборів.

Ключовим питанням процесу створення товариства є прийняття статуту як основного документа, що регулює його діяльність. Тому у статуті має бути досягнуто максимальне поєднання інтересів засновників та інших акціонерів. В основі статутного механізму поєднання інтересів має лежати заінтересованість усіх або максимального числа власників акцій у прийнятті ключових рішень щодо діяльності товариства. З урахуванням кращого становища засновників, порівняно з іншими акціонерами, щодо здійснення прийнятних для них рішень, такий підхід має реалізуватися переважно через законодавчу базу.

Вид акцій, спосіб організації їхнього обігу на ринку визначають тип акціонерного товариства:

- I. Закрите акціонерне товариство розповсюджує акції тільки серед засновників і не має права поширювати їх на відкритому ринку. Товариство несе відповідальність за зобов'язання внесеним капіталом.
- II. Відкриті акціонерні товариства випускають акції, які можуть купуватися і продаватися на відкритому ринку. Товариство і акціонери несуть відповідальність за зобов'язання усім майном (статутний або внесений капітал, резервний і страховий фонди тощо).

Акціонерним товариством закритого типу вважається акціонерне товариство, акції якого розподіляються поміж засновниками і не можуть вільно відчужуватися третім особам без згоди або дозволу на це керівних органів акціонерного товариства, визначених статутом товариства.

Основною ознакою визначення є необіговий характер акцій, випущених акціонерним товариством. Угода про відчуження акцій закритих акціонерних товариств, як правило, ставиться у залежність від згоди на це інших акціонерів безпосередньо, якщо склад акціонерів у кількісному відношенні незначний, або через уповноважені акціонерами керівні органи акціонерного товариства, наприклад, за згодою Правління або Спостережної Ради, тобто постійно діючих керівних органів. Дуже рідко, але може також встановлюватися установчими документами акціонерного товариства, що згоду на відчуження можуть давати загальні збори акціонерів.

Вимога одержання попередньої згоди акціонерів на відчуження акцій закритого акціонерного товариства третім особам має бути закріплена в установчих документах акціонерного товариства, оскільки, в іншому разі вважається, що акціонер не є зобов'язаним у цьому відношенні ані законодавством, ані установчими документами.

З іншого боку, вказана вимога спричинює виникнення в інших акціонерів цього акціонерного товариства або самого акціонерного товариства права на пріоритетне придбання у власність акцій, які акціонер бажає продати

і які йому належать. Практично це означає, що у статутах закритих акціонерних товариств резервується положення про те, що перш ніж здійснювати відчуження акцій закритого акціонерного товариства на користь третіх осіб, тобто не акціонерів, акціонер зобов'язаний запропонувати відчуження на користь акціонерів або акціонерного товариства.

У багатьох випадках в установчих документах визначається, що згода акціонерів або акціонерного товариства на відчуження акцій третім особам повинна бути явною, тобто виражена документально (надання листа, підписаного повноважною особою закритого акціонерного товариства або виписки з рішенням керівного органу акціонерного товариства). Наявність такого роду документа буде засвідчувати законність угоди між акціонером і третьою особою, яка побажала придбати акції цього акціонерного товариства.

Надання згоди акціонерами чи акціонерним товариством на відчуження акцій третім особам чи ненадання її інколи може використовуватися для регулювання рівня ринкової ціни відчуження. Акціонерне товариство, наприклад, може дати згоду на відчуження акцій третім особам, але обумовлювати, що акції повинні бути продані не дешевше певного рівня ціни.

Інколи виникає питання про успадкування права власності на акції закритого акціонерного товариства та співвідношення цього права із обов'язком одержувати згоду акціонерного товариства у разі відчуження акцій третім особам. Відповідно до принципу законодавчого захисту права власності, у такому випадку згода акціонерного товариства на успадкування акцій і прав, пов'язаних з ними, не потребується, оскільки успадкування не вважається відчуженням. Використання акцій закритого акціонерного товариства як предметів застави також має бути врегульоване установчими документами емітента.

Акціонерним товариством відкритого типу вважається акціонерне товариство, акції якого випускаються на умовах їх вільного подальшого обігу, тобто за умов, що наступні після випуску акцій відчуження акціонерами належних їм акцій на користь інших акціонерів або третіх осіб не потребують згоди на це з боку інших акціонерів чи емітента.

Акції відкритих акціонерних товариств також випускаються з розрахунку на те, що будь-які інвестори, а не певне їх коло, можуть стати акціонерами. Такі акції, як правило, є предметами угод купівлі-продажу на акціонерному ринку, вони можуть обертатися на біржовому та позабіржовому ринках. Акції відкритих акціонерних товариств можуть також без будь-якої згоди емітента використовуватися як предмет застави виникнення зобов'язань.

У промисловості України процес роздержавлення здійснювався, в основному, шляхом продажу акцій відкритих акціонерних товариств (61,5 % від загальної кількості роздержавлених об'єктів у цій галузі економіки) [2]. Закрите акціонерне товариство може бути реорганізовано у відкрите шляхом реєстрації його акцій у порядку, передбаченому законодавством про цінні папери і фондову біржу, і внесенням змін до статуту товариства.

Процес створення акціонерних товариств жорстко регламентується в усьому світі. Законодавці намагаються максимально обмежити ризик потенці-

ального учасника товариства, залишаючи за останнім право прийняття остаточного рішення. Не стало винятком і українське законодавство, в якому діє багато законодавчих та підзаконних актів, що прямо чи опосередковано регулюють акціонерні відносини і, відповідно, процес створення акціонерних товариств.

Відомо, що розмір статутного фонду, поряд з потенціальними можливостями його засновників (ініціаторів), є базовими ознаками для визначення виду товариства (закрите, відкрите) та складу його учасників. Достатні фінансові можливості ініціаторів для реалізації програми діяльності дають змогу створити закрите товариство, яке працюватиме тільки в інтересах засновників. При створенні відкритого товариства необхідно враховувати інтереси також інших акціонерів, які не завжди збігаються з інтересами засновників. Необхідно зазначити, що корпоративне право деяких країн взагалі відмовилося від концепції статутного капіталу [3].

Але в Україні, зважаючи на правові традиції, доцільно законодавчо наповнити концепцію статутного капіталу реальним змістом і органічно пов'язати її з іншими інститутами, передбаченими чинним законодавством. Так, поряд з терміном "статутний капітал" доцільно використовувати термін "власний капітал" товариства, розмір якого має дорівнювати різниці між вартістю активів товариства та вартістю його зобов'язань. Він складається із статутного капіталу товариства, нерозподіленого прибутку (непокритих збитків), емісійного доходу, резервного та інших спеціальних фондів товариства. Обмеження, що базуються на понятті власного капіталу, повинні запобігати безпідставному збільшенню обсягу статутного капіталу і забезпечувати захист інтересів товариства, його кредиторів та акціонерів. Це стосується, насамперед, виплати дивідендів та придбання товариством власних цінних паперів. Не треба забороняти акціонерному товариству купувати власні акції, але важливо обумовлювати це відповідним рішенням загальних зборів акціонерів, придбанням акцій тільки за ринковою ціною, пропорційно у всіх акціонерів, що виявили бажання їх продати, та збереженням платоспроможності товариства. Необхідно також заборонити товариствам купувати власні акції, якщо вони не виконали своїх зобов'язань перед акціонерами щодо сплати дивідендів та викупу акцій.

Що стосується проблем функціонування ЗАТ, то сьогодні в Україні існує 34,9 тис. акціонерних товариств, 22,9 тис. з яких є закритими. Причому, кількість акціонерів у деяких із них сягає десятків тисяч. Такі утворення певною мірою почали гальмувати розвиток фондового ринку та економічні перетворення. Вони перешкоджають формуванню реальної ринкової вартості підприємств, впровадженню найкращих принципів корпоративного управління та залученню іноземних інвестицій.

Керівництво ЗАТ, зловживаючи іноді нечіткістю законодавчих норм, використовує закритість для збереження непрозорості діяльності та повного контролю за процесами управління. Це, у свою чергу, призводить до недооцінки підприємств, що вигідно тільки їх керівництву і шкодить економіці. Двозначність законодавчих формулювань спричиняє неоднакове правозастосування норм, що регулюють обіг акцій ЗАТ, призводить до багатолітніх судових розглядів.

Для функціонування закритих акціонерних товариств відповідно до інтересів акціонерів та потреб фондового ринку в чинне законодавство необхідно внести цілий ряд змін. Зважаючи на велику кількість ЗАТ, створених у процесі приватизації, їх реорганізацію не можна здійснити водночас. Цей процес має бути поступовим і повинен забезпечувати захист прав суб'єктів корпоративних відносин, а також збереження стабільності економічної системи.

Що стосується державних регуляторів, то чинне законодавство не дає чіткої відповіді на базові питання діяльності закритих акціонерних товариств. Через це на таких підприємствах часто-густо виникають конфлікти, які негативно впливають на фондовий ринок та економіку в цілому. На розгляді у Верховній Раді перебувають проекти законів "Про акціонерні товариства", "Про цінні папери і фондовий ринок", "Про недержавне пенсійне забезпечення", прийняття яких може значно покращити ситуацію, що склалась. З урахуванням того, що ЗАТ становлять близько 65 % від загальної кількості акціонерних товариств, процес їх перетворення в інші організаційно-правові форми має бути тривалим і не повинен передбачати радикальних заходів.

Звичайно, закриті акціонерні товариства мають право на існування, оскільки така форма ведення бізнесу є загальноприйнятою у світі. При цьому необхідно чітко врегулювати механізм обмежень щодо обігу акцій закритих товариств, а також узагальнити судову практику з цього питання. Інша проблема полягає у функціонуванні ЗАТ, які сформувалися у процесі роздержавлення власності та мають велику кількість акціонерів. За всіма ознаками такі товариства є публічними компаніями і мають перетворитися у ВАТ. Акціонерні товариства, на відміну від товариств з обмеженою відповідальністю, які в Україні реально не видають пайових свідоцтв, дають змогу володіти акціями і є більш зручною формою для залучення інвестицій.

Учасники ринку ЗАТ у багатьох випадках використовують як механізм боротьби за власність. Ініціаторами створення закритих товариств є переважно керівники підприємств, які мають за мету акумулювати акції трудового колективу і досить часто використовують їх у тіньовій боротьбі, або інвестори, яким подібна організаційно-правова форма допомагає зекономити кошти при купівлі контрольного пакета.

Для вирішення проблем ЗАТ необхідно, на наш погляд, ввести обмеження щодо можливої кількості їх акціонерів і зробити її якомога меншою, а також визначити процедуру виходу акціонерів із закритого товариства з можливістю продажу акцій. Схожої думки дотримуються керівники великих вітчизняних підприємств, які пропонують ввести законодавчі норми прямої дії щодо кількості акціонерів ЗАТ та механізму перетворення упродовж трьох-п'яти років закритих товариств у відкриті чи товариства з обмеженою відповідальністю. Продаж акцій під час виходу акціонера із ЗАТ може здійснюватися за ціною, яка дорівнює вартості чистих активів товариства в розрахунку на одну акцію.

Певною мірою поява закритих акціонерних товариств у ході процесу зміни власності негативно вплинула на розвиток фондового ринку. Чинне законодавство передбачає вільний обіг акцій ЗАТ на організаторах торгівлі, однак

реально він не відбувається. В Україні природа закритого товариства не збігається з ідеологією акціонерних товариств, тому у певний термін вони мають змінити свою організаційно-правову форму. Проте у разі прийняття рішення про подальше існування закритих товариств необхідно прописати обмеження щодо обігу їхніх акцій без введення обмежень щодо кількості акціонерів.

Говорячи про подальшу долю ЗАТ, не можна враховувати тільки потреби наповнення фондового ринку. Доцільними є норми нового законопроекту "Про акціонерні товариства", які не передбачають обмежень для закритих товариств, які зараз існують в Україні. При цьому законодавство має регламентувати механізм відчуження акцій ЗАТ.

Для того, щоб працювали позитивні функції акціонерної власності на підприємствах, державним структурам управління доцільно мати у своєму розпорядженні ефективні механізми впливу та регулювання їх діяльності. Ці механізми стосуються не загальних питань регулювання підприємницької діяльності (державна реєстрація, ліцензування, оподаткування), а специфічних питань, пов'язаних з тим, що акціонерне товариство є одним із головних учасників фондового ринку, який залучає фінансові ресурси в обмін на емітовані цінні папери. Цю думку підтверджує і те, що офшорні компанії у своїй переважній більшості створюються саме як акціонерні компанії, а розподіл акцій вважається ефективним стимулом поряд з зарплатами та преміями для менеджерів та робітників західних корпорацій, що дає відчуття компанії як єдиної родини ("народний капіталізм").

Незважаючи на великі бюрократичні та грошові втрати, створення акціонерних товариств, в т.ч. і закритих, є більш вигідним та раціональним у таких випадках:

- необхідність широкого залучення коштів ззовні для формування статутного фонду;
- розширення діяльності підприємства за рахунок зовнішнього фінансування. Без сумніву, іноземні інвестори більш охоче вкладатимуть кошти в АТ, а не в інші форми господарювання;
- перспективи обігу акцій на фондовому ринку.

Але проблему послаблення тиску на ЗАТ можна вже вирішити тільки на рівні Верховної Ради, адже ДКЦПФР є тільки виконавцем існуючих законів. Усе частіше спеціалістами з обігу цінних паперів та фондового ринку вказується на необхідність невідкладного прийняття закону "Про акціонерні товариства" та вирішення нагальних проблем діяльності ЗАТ [4, с. 97]. Зокрема, після прийняття цього закону необхідно внести відповідні зміни до Господарського кодексу та Закону "Про господарські товариства". При цьому необхідно передбачити порядок діяльності ЗАТ у перехідний період, а також закріпити на законодавчому рівні механізм визначення справедливої ціни акцій ЗАТ при реалізації переважного права на їх викуп самим товариством. Крім того, пропонується визначити як стратегічну мету процесу реорганізації господарських товариств поступове спрощення перетворення ЗАТ в інші види господарських товариств: відкриті акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю чи товариства з приватним розміщенням.

Необхідно відзначити, що найбільш спірним моментом попереднього варіанта проекту закону "Про акціонерні товариства" були норми щодо діяльності закритих акціонерних товариств. Більшість керівників існуючих ЗАТ із великою кількістю акціонерів переймалися подальшою долею своїх підприємств, адже проект передбачає максимальну кількість акціонерів ЗАТ – 150 осіб. Однак розробники законопроекту неодноразово зазначали, що це обмеження розповсюджуватиметься тільки на новостворені закриті акціонерні товариства. У новому варіанті документа є чітка норма, згідно з якою ЗАТ, що існуватимуть на момент набрання чинності закону, можуть залишити ту кількість акціонерів, яка є, та закритий тип. При цьому впродовж трьох років існуючі ЗАТ мають привести свої статuti у відповідність до Закону "Про акціонерні товариства".

Література

1. Румянцев С.А. Українська модель корпоративного управління: стан та розвиток. – К.: Знання. – 2003. – 149 с.
2. Покритан А. Про характер виробничих відносин в сучасній Україні// Економіка України. – 1999, № 10. – С. 34- 39.
3. Фесечко В.В. Собственность: сущность, форма, содержание, структура. – Донецк, 2003. – 133 с.
4. Мозговий О.М. Фондовый рынок. – К.: КНЕУ, 1999. – 402 с.

УДК 339.13

Аспір. Ю.В. Парфенюк¹ – Львівська КА

ПРО ОСНОВНІ ФУНКЦІЇ ФІНАНСІВ У СУЧАСНІЙ РИНКОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

Розглянуто основні функції фінансів, для реалізації яких потрібний відповідний фінансовий механізм, що включає всю сукупність економічних, організаційно-правових форм фінансових відносин у народному господарстві України.

Doctorate Y.V. Parfenyuk – Commercial Academy of L'viv

About the main functions of finances in the modern market economy

The basic functions of finances, for realization of which the necessary proper financial mechanism, that includes all aggregate of legal forms of financial relations economic, in the national economy of Ukraine, are considered.

Сутність кожної економічної категорії розкривається у тих функціях, які вона виконує. Серед економістів, які досліджують фінансові відносини, немає одностайності щодо визначення функцій, властивих фінансам. Окремі з них – С.Р. Огородник [13], В.М. Опарін [11] та ін., вважають, що їм властиві тільки розподільча та контрольна функції.

Багато вчених, не заперечуючи виконання фінансами зазначених функцій, доводять, що їм притаманні й інші. Зокрема, А.С. Гальчинський, П.С. Єщенко, Ю.І. Палкін, крім розподільчої та контрольної, обґрунтовують наявність у фінансів регулюючої та стимулюючої функції [5]. Автори економічно-

¹ Наук. керівник: проф. Г.І. Башнянин, д-р. екон. наук – ЛКА